

В статье представлены упражнения со 2-го раздела авторской программы-практикума «Психология становления здорового способа жизни в учебно-воспитательном процессе». Упражнения направлены на развитие: 1) «здоровых» навыков общения, здорового социально-психологического климата в коллективе; 2) саногенной социальной самореализации, здоровой направленности стиля жизни; 3) саногенных черт характера как ценностного отношения к себе, к другим, к ситуации; 4) рефлексии как осознания взаимосвязи состояния своего здоровья и способа жизни; 5) опыта ЗОЖ как системы знаний, умений по психологическим методам сохранения и укрепления здоровья; 6) интеллектуальной творческой активности по теме здоровья, ЗОЖ; 7) психофизиологической готовности личности к учебе (работе). Результаты апробации свидетельствуют, что упражнения из авторского практикума целесообразны и эффективны для целенаправленного развития психологической культуры ЗОЖ среди учеников и педагогов средних школ.

In the article a few psychological exercises are presented from a 2-th division authorial program-practical work «Psychology of becoming of healthy lifestyle of participants of educational process». These exercises are sent to development: 1) «healthy» skills of intercourse in a group, healthy socially-psychological climate in a collective; 2) healthy social self-realizations, healthy orientation of lifestyle (motivations of healthy lifestyle); 3) healthy character traits as valued attitude toward to health, to itself, to other, to the situation; 4) understanding of connection of the state of the health and lifestyle; 5) experience of healthy lifestyle as system of knowledge, abilities on the psychological methods of maintenance and strengthening of health; 6) creative activity on the topic of healthy lifestyle; 7) psychophysiological readiness of personality to the studies (to work). It is educed on results of approbation, that exercises of authorial practical work are expedient and effective for purposeful development of psychological culture of healthy lifestyle among the students and teachers of general schools.

Статтю подано до друку 01.03.2012.

© 2012 р.

Л.О. Курганська (м. Київ)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «Я-КОНЦЕПЦІЯ» ТА «ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» В СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Становлення поняття професійної ідентичності набуває все більшої актуальності в різних напрямках психолого-педагогічних досліджень. Все чіткіше окреслюються теоретичні та практичні підстави розробки поняття, структуризації компонентів професійної ідентичності, розробки стратегій її формування. Питання, пов'язані з професійною ідентичністю, на даному етапі розвитку психологічної науки, є одними з найважливіших, як з точки зору теоретичних, так і практичних розробок. З'являються все нові можливості вивчення професійної діяльності в контексті психології особистості. Беручи до уваги основні психологічні особливості професійної ідентичності майбутніх фахівців, на самому початку її формування можна суттєво підвищити рівень фахової підготовки кадрів.

Підтвердженням актуальності даної проблеми слугує факт зростання у вітчизняній і зарубіжній психології кількості теоретичних і практичних досліджень, присвячених професійній ідентичності. Актуальність дослідження зумовлена ще й практичною значущістю даної проблеми в контексті необхідності удосконалення практики підготовки фахівців у психолого-педагогічній царині, зокрема і з огляду на реформування системи вищої освіти, зміною змісту

навчання. Питання про рушійні сили процесу становлення професійної ідентичності так і лишається недостатньо вивченим.

Вивчення професійної ідентичності почали зарубіжні вчені Д. С'юпер, Дж. Голланд, Ф. Вондрачек, Д. Блуштейн та інші. Вітчизняні дослідники звернулись до питання професійної ідентичності в кінці 90-х рр. ХХ ст. Найвизначніші праці належать Т. М. Буякас, О. М. Івановій, Н. І. Івановій, Є. О. Климову, С. П. Мироновій, Ю. П. Поваренкову, О. М. Рікелю, Л. Б. Шнейдер та ін. З огляду на стислий обсяг дослідження, звернемось до аналізу праць вище вказаних учених.

Метою нашого дослідження є вивчити кореляцію понять «професійна ідентичність» та «Я-концепція» («образ Я») у теоретичних працях вчених країн СНД. «В дослідженні психологічних аспектів професіоналізації актуальними стає вивчення професійних ситуацій, відносин і розвитку образу Я» [19]. У всіх вчених простежується ідея необхідності процесу навчання, орієнтованого на особистісне зростання студентів – майбутніх фахівців, акцентується увага на передумовах розвитку позитивної Я-концепції та професійної самосвідомості як важливих для формування та становлення професійної ідентичності якостей.

Слід зазначити, що принципи вивчення питання професійної ідентичності в зарубіжній та вітчизняній школах відрізняються. Зарубіжні вчені підходять до вивчення предмета через призму соціальної, психосоціальної та особистісної ідентичності (Е. Еріксон, К. Хорні, С. Московічі). У вітчизняній же школі сформувався підхід до аналізу професійної ідентичності через призму самосвідомості (С. Л. Рубінштейн, А. В. Петровський, К. О. Абульханова-Славська, А. В. Брушлинський тощо). Вивчення професійної ідентичності як найвищого піку самосвідомості в розвитку особистості дає змогу виділити умови формування позитивної ідентичності. Однак професія як опорна точка становлення професійної ідентичності не має конкретних природних ознак диференціації, як, скажімо, стать для статевої ідентичності, етнос – для етнічної. У зв'язку з цим зростає значимість внутрішньої роботи, спрямованої на виявлення цих ознак, а з іншого боку, постає розуміння ролі інших людей, покликаних ці ознаки помічати й визнавати.

Для повноцінного функціонування людина має належати до певної групи, колективу, суспільства, прийняття її якими передбачає прийняття індивідом їхніх цілей, цінностей, норм поведінки. Під час вибору професійної спрямованості формується новий механізм ідентифікації. Тут слід зупинитись на співвідношенні понять ідентичність та ідентифікація. Серед численних визначень ідентифікації та ідентичності ми зупинимось на найхарактерніших. Отже, ідентифікація розуміється як постійно діючий компонент об'єктивного визначення людини, його індивідуального існування в суспільстві [4]. Ідентичність постає як індивідуальний феномен, властивість індивіда, ґрунтована на прийнятті чи відторгненні в процесі ідентифікації певним правил та норм поведінки й комунікації, принципів, цілей тощо. Здатність людини до ідентифікації й вияву ідентичності є дуже важливим чинником розвитку людини зокрема і суспільства загалом. Професійна ідентичність – феномен, що забезпечує людині цілісність, тотожність та визначеність, який формується значною мірою в ході професійного навчання спільно зі становленням процесів самовизначення, самоорганізації і персоналізації [20].

О. П. Єрмолаєва розглядає професійну ідентичність в контексті системи «людина-фах-суспільство» як сутнісну психосоціальну структуру та ключову ланку реалізації фахівця, умовами якої є рівень її структурної сформованості, гнучкість та адекватність [7]. Професійна ідентичність характеризує високоорганізовану професійну особистість, якій властива функціональна стабільність та варіативність у соціально прийнятних межах.

Професійна ідентичність постає індикатором та регулятором у взаєминах фахівця з його фахом, суспільством і самим собою. Дослідниця формулює свою концепцію структури

професійної ідентичності з трьох компонентів: індивідуальний (професійна самоідентифікація або Я-концепція), *інструментальний* (професійні знання, уміння, навички) та соціальний (відповідність соціальному замовленню). Їхнє поєднання вчена трактує як професійну ідентичність, розходження – як той чи той різновид маргіналізму [5]. О. П. Єрмолаєва наголошує, що професійна ідентичність є регулятором, який виконує стабілізуючу та перетворюючу функції [6]. Відтак основна стабілізуюча функція професійної ідентичності – забезпечення високого рівня професіоналізму і стійкості моральної позиції, а перетворююча залежить від діапазону змін професійно значущих якостей і рівня ідентифікації себе з професією, дистанціювання образу своєї професії, в межах Я-концепції, від інших.

З поняттям «професійна ідентичність» щільно пов'язане поняття «професія». Слід пам'ятати, що змістовну характеристику професійній ідентичності задає саме професія, структуруючи «діапазон маневру в межах виконуваної і освоюваної діяльності», залишаючи можливості різних варіантів самореалізації в межах професії як групи споріднених спеціальностей. Становлення професійної ідентичності в межах професії можливе за дотримання певних умов. Такими умовами є: прецедентна (наявність подібних або схожих елементів тієї таки системи), інтердиктивна (наявність інших елементів, що належать іншій системі), юстиціальна (наявність транслятора інформації про існування цих систем). Реалізація зазначених умов, на думку Л. Б. Шнейдер, сприяє формуванню професійно-диференційних ознак ще в процесі професійного становлення майбутніх фахівців [17, с. 43].

Л. Б. Шнейдер підкреслює взаємозалежність образу «Я» та професійної ідентичності та виключне значення ролі освіти у формуванні професійної ідентичності: «... освіта, покликана відповідно до її нової гуманістичної парадигми, цілеспрямовано створювати умови для розвитку особистості, її вільного й усвідомленого самовизначення та самореалізації, не враховується й не розглядається як чинник, здатний справляти вплив на становлення «Образу Я» особистості [18, с. 90]. Вчена підкреслює, що професійна ідентичність репрезентується за допомогою мовних засобів через образ «Я», і це є проявом процесу специфічної інтеграції особової і соціальної ідентичності в професійній реальності. Це об'єктивна і суб'єктивна єдність із професійною групою, справою, яка визначає спадкоємність професійних характеристик особистості. Структурними елементами професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер називає персоналізацію, самовизначення, самоорганізацію і рефлексію, що їх характеризують тотожність, визначеність і цілісність, позиційність, рефлексивність та відповідальність [17].

Професійну ідентичність можна умовно структурно поділити на три сегменти, які в Я-концепції характеризуються як сукупність установок «на себе»: когнітивна, емоційна і поведінкова складові. Розвиток образу «Я» в процесі професійного розвитку тісно пов'язані з вибором, ухваленням обдуманих рішень, із розрізненням своїх очікувань і реальності, професійного оцінювання і самооцінювання. Такий розвиток супроводжується «суб'єктивним відчуттям безперервності і самототожності» [4]. Професійну ідентичність розглядають як процес внутрішнього, суб'єктивного плану, визначення для себе професійної позиції, перспективи і досягнення її. Таке розуміння відображає певний етап соціалізації, який розширює Я-концепцію.

Найбільший зв'язок професійної ідентичності, на думку Л. Шнейдер, виявляється з етичними професійними орієнтирами, що виражаються у відчутті суб'єктивності своєї праці, відповідальності за неї і в переживанні власної професійної самоефективності. Л. Б. Шнейдер наголошує на тому, що результати роботи студента багато в чому залежать від рівня позитивності його самооцінки, таким чином підходячи до поняття феномену особистісної самоефективності, зміст якого полягає у переконаності людини у власній здатності мобілізувати мотивацію, інтелектуальні ресурси, поведінкові зусилля, спрямовані на здійснення професійної

діяльності. Самоефективність у контексті її дослідження – не що інше, як позитивний образ Я або позитивна Я-концепція [17]. Саме тому Л. Б. Шнейдер акцентує увагу на активних методах навчання з психологічною рефлексією та вербалізацією функціонального образу Я [19].

Співвідношення професійної ідентичності та Я-концепції, згідно з дослідженнями Л. Б. Шнейдер має такий вигляд. Призмом аналізу професійної ідентичності вона називає самосвідомість, яка, у свою чергу, продукує Я-концепцію особистості. Образ професії, професійні цілі формуються в межах Я-концепції, побудова образу, відповідно, є рушійною силою прагнення досягти професійної майстерності та осягнення професійної ідентичності. Відтак професійна ідентичність розглядається вченою як результат перебігу процесів у професійній Я-концепції [20].

Ю. П. Поваренков наголошує на важливості питання професійної ідентичності в загальному дискурсі вивчення ідентичності та ідентифікаційних процесів. Виходячи з тези, що ідентичність є особистісним утворенням, дослідник доводить, що професійна ідентичність належить до структури ідентичності особистості. Актуальність введення поняття «професійна ідентичність» мотивується тим, що професійне становлення особистості постає основним алгоритмом набуття та формування ідентичності. Професійна ідентичність формується в ході особистісного та професійного становлення особистості і має вплив на численні життєві аспекти [14]. Відтак учений розглядає професійну ідентичність як структурну одиницю самосвідомості особистості, інакше кажучи як поступове й поетапне доповнення образу «Я» за, конструювання емоційно забарвленого усвідомлення власної приналежності до певних соціальних спільнот, відповідно формування системи цінностей та моделей поведінки. Ю. П. Поваренков дає визначення професійній ідентичності як прийняття індивідом професійних ціннісних позицій, санкціонованих у даному професійному просторі, а досягнення її забезпечується за допомогою рефлексії і самоописання, співвідношення зовнішнього та внутрішньогосвітів людини [13, с. 6–23].

О. М. Іванова розглядає образи об'єкта, суб'єкта та образ фахівця [8, с. 329–344]. Дослідниця запропонувала студентам старших курсів професіографічне дослідження, яке включає основи аналізу наукових принципів вивчення професійної діяльності та інтроспективний аналіз власної діяльності, що має на меті забезпечити побудову образу майбутньої діяльності. Першим етапом дослідницької роботи студентів було формування образу об'єкта праці, другим – формування образу суб'єкта праці. «В результаті вивчення суб'єкта праці на другому етапі роботи у студента формувався «образ себе» як суб'єкта праці – Я-концепція [8, с. 336].

Н. Л. Іванова розглядає професійну ідентичність як інтегральне поняття в якому мають місце когнітивна, мотиваційна та ціннісна характеристики особистості, які забезпечують орієнтацію у професійній спільноті та в соціумі, уможливають професійну та особистісну самореалізацію. Простежується чітка структурна відповідність професійної ідентичності та Я-концепції за принципом поділу на три компоненти [9; 10].

Поняття професійної ідентичності вміщує в себе концептуальне уявлення людини про місце, що його вона посідає у групі чи суспільстві, ціннісні та мотиваційні орієнтири і суб'єктивне ставлення (прийняття чи неприйняття) своєї професійної належності. На думку С. П. Миронової, складовими професійної ідентичності є такі чинники: «самоцінність власного Я; самосприйняття і самооцінка; самоідентифікація (самоототожнення) з певною професійною групою; використання образу власного Я для порівняння в процесі оцінки оточуючих; професійна ідентифікація особистості з боку оточуючих; співвідношення між внутрішньою ідентифікацією (професійною самоідентифікацією) і зовнішньою ідентифікацією особистості (професійною ідентифікацією з боку оточуючих)» [12, с. 344–345]. С. П. Миронова доходить

висновку, що чим більшою мірою збігаються самоідентифікація та ідентифікація з боку оточуючих, тим сприйнятливіше складаються передумови для адекватної професійної ідентичності. «Дисгармонія між Я-концепцією і реальним професійним Я постає однією з найпоширеніших причин кризи ідентичності» [12, с. 345]. Формування професійної ідентичності можна означити як процес диференціації власної професійної групи й відділення її від інших. Розглядаючи компоненти ідентичності, слід зазначити, що дослідження когнітивних складових, які становлять, власне, ядро ідентифікаційної структури, являється складною проблемою. Саме в когнітивних складових міститься знання людини про норми, традиції, цінності професійної групи, і саме вони визначають процес усвідомлення групового членства. Окрім усвідомлення себе як професіонала у процесі формування професійної ідентичності відбувається формування уявлень про середовище як про структурну одиницю професійного простору. Цей простір включає в себе як соціальне оточення (колеги, підлеглі, керівники), так і об'єкт праці як реальність, на котру спрямована активність людини.

Процес формування у майбутнього фахівця основних психічних регулятивів навчально-професійної діяльності розглядає Є. О. Климов: «образ об'єкта» (суб'єктивний образ професії); «образ суб'єкта» (образ «Я» – самосвідоме); «образ суб'єктивно-суб'єктивних і суб'єктивно-об'єктивних стосунків» (професійна самосвідомість) [11, с. 56]. Професію вчений трактує як царину проявів особистості, а вивчення професії – як вивчення діяльності професіонала та вивчення його психіки як певної системної організації [11, с. 102]. Процес формування професійної ідентичності, незважаючи на свою стадійність і поетапність, не має точки завершення, та передбачає певну функціональну єдність людини і професії, що включає в себе розуміння своєї професії, прийняття себе в професії, вміння бездоганно виконувати свої професійні обов'язки.

Т. М. Буякас розглядає професійну ідентичність як характеристику суб'єкта в процесі обрання та реалізації професійної взаємодії з навколишнім світом, формування поваги до себе внаслідок виконання діяльності. Професійна ідентичність зумовлює функціональне та екзистенційне об'єднання людини і професії. Компонентами професійної ідентичності постають: розуміння своєї професії, прийняття себе у професії, вміння виконувати свої професійні функції [2]. Становлення професійної ідентичності уможливорюється довготривалим поетапним розвитком індивіда. Цими етапами є: навчання, накопичування досвіду, теоретичних знань, причому перебіг цих етапів повторюється як у навчальній, так і в позанавчальній діяльності. Вельми важливо, що формування і становлення професійної ідентичності здійснюється через творчу пізнавальну активність особистості. Дослідниця підкреслює, що на сучасному етапі розвитку формування ідентичності фахівця досить часто має характер слабо усвідомлений, що певною мірою уповільнює формування цілісного уявлення людини про свою роль у професійному процесі, розуміння свого місця в професійному середовищі [3].

Цікаве в контексті нашого пошуку дослідження О. М. Рікеля, присвячене аналізу функцій та властивостей професійної Я-концепції. Автор окреслює запропоновані ним межі поняття, керуючись класичною структурою образу «Я», виділяє когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Поняття професійної Я-концепції дослідник виводить із поняття професійної ідентичності, які, у свою чергу, називає цариною дослідження самосвідомості. Трактатування професійної Я-концепції О. М. Рікелем відрізняється від трактування інших дослідників [15].

Дослідники однак в тому, що професійна ідентичність – продукт тривалого особистісного та професійного розвитку. Взятши до уваги особливості змісту понять ідентифікації та ідентичності, можна зробити висновок, що когнітивна Я-концепція залежить передовсім від процесу освіти, який слугує основою професійного самовизначення і постає каталізатором формування професійної ідентичності. Основні стадії ідентичності, згідно з

Е. Еріксоном, щільно пов'язані зі стадіями освітнього процесу, однак важливим доповненням є досягнення суб'єктом певного рівня самостійності, за якого він здатен брати на себе відповідальність за власні дії та їхні наслідки. А це зазвичай виходить за рамки освітнього процесу і є необхідною умовою формування не лише професійної, а й загальної психосоціальної ідентичності особистості.

Спираючись на проаналізовані дослідження, доходимо висновку про пряму взаємозалежність сформованості професійної ідентичності та особистісної самоефективності – образу Я, Я-концепції. Без особистісних чинників, без сформованої психосоціальної ідентичності, без самоусвідомлення професійна ідентичність не може бути повною. Більшість авторів пов'язують особистісну ідентичність з регулятивами самосвідомості, натомість аспекти ідентифікації в конкретній професійній діяльності не є достатньо розробленою науковою проблемою. Детального аналізу потребують проблеми зв'язку самоактуалізації особистості з сучасними професійними групами та спільнотами. Недостатньо вивчене питання впливу особливостей професійної взаємодії на ідентифікацію та психологічну ідентичність особистості.

Цікавим видаються й перспективи дослідження професійного самовизначення індивіда та досвіду його вживання в професійну ідентичність, а також пов'язаність ідентифікаційних професійних криз із кризами психосоціально-ідентифікаційними. Лишаються недостатньо вивченими чинники впливу на становлення професійної ідентичності на етапі навчання у вузі, як і питання співвідношення параметрів, покликаних діагностувати становлення професійної ідентичності. Питання, присвячені вивченню становлення професійної «Я-концепції» та особливостей формування особистості фахівців психолого-педагогічної царини, ще потребують детального вивчення. Раціональним, на нашу думку, у дослідженні професійної ідентичності є специфічні для вікової та педагогічної психології проблеми виявлення і вивчення особистісного компонента в становленні професійної ідентичності. Необхідність вивчення взаємозв'язку формування позитивного образу Я в становленні особистості професіонала та його професійної ідентичності зумовлена тим, що позитивна професійна ідентичність є запорукою успішності й ефективності професійного розвитку особистості. Теоретичні розробки й вивчення закономірностей становлення професійної ідентичності потребують практичного втілення з огляду на все більше актуальність питання.

Література

1. *Абульханова-Славская К. А., Березина Т. Н.* Время личности и время жизни. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. *Буякас Т. М.* О проблемах становления чувства самоидентичности у студентов-психологов // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 2000. – №1. – С. 56–62.
3. *Буякас Т. М.* Проблема и психотехника самоопределения личности // Вопросы психологии. 2002. №2. – С.28–39
4. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.
5. *Ермолаева Е. П.* Преобразующие и идентификационные аспекты профессионализма / Е. П. Ермолаева // Психологический журнал. 1998. – Т. 19, №4 – С. 80–87.
6. *Ермолаева Е.П.* Профессиональная идентичность и маргинализм: концепции и реальность: Ст. 1 / Е. П. Ермолаева // Психологический журнал. 2001. – Т. 22, № 4. – С. 51–59
7. *Ермолаева Е. П.* Психология социальной реализации профессионала. М.: Изд-во «Институт психологии РАН». – 2008. –338 с.

8. *Иванова Е. М.* Психология профессиональной деятельности. Москва: ПЕР СЭ, 2006. – 382 с.
9. *Иванова Н. Л., Конева Е. В.* Профессиональная идентичность и профессиональное пространство // Мир психологии. – 2004. – №2. – С. 148–156.
10. *Иванова Н. Л.* Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 89.
11. *Климов Е. А.* Психология профессионального самоопределения. – М.: Академия, 2004 – 304 с.
12. *Миронова С.П.* Профессиональная идентификация: воспитание профессионального Я и психологическая идентичность личности / Воспитание духовности: Ценностные основы идентичности личности: материалы Всерос. науч.-практ. конф., 19–20 декабря 2007 г. – Екатеринбург: ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2007. – 396 с. – С. 342–354.
13. *Поваренков Ю. П.* Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
14. *Поваренков Ю. П.* Психология становления профессионала. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2000. – 214 с.
15. *Рикель А. М.* Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. / Электронный ресурс: <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n3-17/486-rikel17.html>
16. *Шнейдер Л. Б.* Экспериментальное изучение профессиональной идентичности. – М.: ООО «Принт», 2001. – 128 с.
17. *Шнейдер Л.Б.* Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики: учебно-методическое пособие / Л.Б. Шнейдер. – М.: МПСИ, 2007. – 235 с.
18. *Шнейдер Л. Б.* Профессиональная идентичность: Монография. М.: МОСУ, 2001 г. 272 с. С. 90
19. *Шнейдер Л. Б.* Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления. Автореферат дисс...доктора психол. Наук. М.: 2001. – 50 с.
20. *Шнейдер Л. Б.* Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. – 600 с.
21. *Шнейдер Л. Б.* Тренинг профессиональной идентичности / Л. Б. Шнейдер. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 208 с.

В статье рассмотрено исследования ученых стран СНГ, посвященные профессиональной идентичности, прицельно проанализировано корреляцию данного понятия и понятия «Я-концепция» («образ Я»). Выяснено, что вопросы, посвященные изучению Я-концепции в контексте становления профессиональной идентичности, еще нуждаются в отдельном детальном изучении. Предложено возможности исследования специфических для возрастной и педагогической психологии вопросов обнаружения и изучения личностного компонента в формировании профессиональной идентичности. Доказано необходимость изучения значения формирования позитивной Я-концепции в становлении личности профессионала и его профессиональной идентичности.

This article is covered the research of the professional identity. It was scrutinized the correlation between concepts “identity” and “self-conception”. It was elucidated that questions of “Self-

conception” must be studied as independent issuer. It was proposed the ways of research of the specific problems of revealing and studying the personality component in making-up the occupational identity in developmental and pedagogical psychology. It was proved the necessity of research the correlation between formation the positive “self-conception” of future expert and his occupational identity.

Статтю подано до друку 15.03.2012.

© 2012 р.

А.С. Могила (м. Київ)

СОЦІАЛЬНИЙ СТРАХ: ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ

Найголовніше завдання сучасної національної освіти – формування соціально зрілої особистості: це людина, яка здатна свідомо керувати різнобічними проявами власної особистості, робити вибір і нести відповідальність за свою поведінку, змінювати обставини відповідно до своїх цілей. На думку Г. С. Костюка, соціально зріла особистість характеризується прагненням до самореалізації – досягнення найвищого розвитку своїх духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей у контексті відносин з іншими людьми [5]. Формування даної життєвої компетентності можливо за умови наявності достатнього рівня стресостійкості, розуміння власної емотивної сфери, функціонування психіки, усвідомлення «Я-концепції» та ін. Але умови сьогодення й особливості суспільного життя ставлять жорсткі вимоги до поведінки, культури, мислення, компетентності, професіоналізму кожної особистості і створюють у людини фон емоційного напруження, негативних емоційних станів, зокрема, таких як страх, що деструктивно впливають на особистісне становлення.

У сучасних наукових пошуках страх є предметом різнопланового дослідження. Але комплексне бачення даного феномену залишається поодиноким, зокрема, О. Ф. Чернавський (2008) [13] висвітлив страх як континуум психічних станів, обумовлений статевою приналежністю, типологічними, психофізіологічними і соціально-психологічними особливостями індивіда. В той же час, страх, а особливо, соціальний аспект його прояву, – комплексне, багатогранне, різнопланове явище, яке розвивається водночас з особистістю впродовж всього життєвого циклу, і тому залишається актуальним висвітлення його психологічних та функціональних особливостей.

Мета статті – аналіз сутності феномену страху, а особливо, соціального аспекту прояву, з позиції зарубіжних, радянських та вітчизняних науковців для подальшого дослідження вікових та психологічних особливостей соціальних страхів осіб юнацького віку.

Вивченням страху як глибокого психологічного феномена займалися К. Хорні [11], З. Фрейд [12], К. Г. Юнг [15], Т. С. Яценко [16] та ін. Страх як психічний стан досліджувади В. А. Гузенко [3], Н. Д. Левітов [6], О. Ф. Чернавський [13] та ін. У вивченні соціального страху можна виділити дві фундаментальні течії дослідження: клінічний та психологічний. Представники клінічного підходу (Д. Барлоу [18], О. М. Гнатишина [4], Д. Кларк [19], С. Турнер [20] та ін.) розглядають соціальний страх як фобію (соціофобію). У психологічному підході можна виокремити наступні точки зору: соціальний страх як результат соціалізації та соціальної адаптації особистості (О. О. Прилутська [7], П. О. Сорокин [10] і т.д.); соціальний страх як короткотривале, ситуативне переживання, передбачення небезпеки (В. О. Андрусенко [1], Дж. Вольпе [2] та ін.); соціальний страх як властивість особистості (Ф. Ріман [9], Ю. В. Щербатих [14] і т.д.).